

STUDIA FRANCISZKAŃSKIE

Poznań, tom 26 (2016)

Dalszy ciąg tłumaczenia Biblii na język kaszubski: Knéga Zôczątków. Z hebrajszczégò jãzëka na kaszëbsczi przelożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM.
Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2015, 123s. ISBN 978-83-62137-33-61

Język kaszubski wciąż pozostaje na obrzeżach obszaru zainteresowań Polaków i Czechów, nie wyłączając środowiska czeskich slawistów². A przecież Kaszubi, niewielka grupa etniczna, która przez stulecia zagrożona była bezwzględny naciskiem ze strony języka niemieckiego, a w całkiem niedawnej przeszłości ponownie wystawiona na łagodniejszą, ale wciąż jednak systematyczną erozję ze strony bardzo bliskiej polszczyzny, wykazuje godną uwagi żywotność. Środowisko kulturowe Kaszubów, zwłaszcza w ostatnich dwudziestu pięciu latach stopniowo ugruntowuje swój język oraz umacnia własną tradycję literacką, co może prowadzić do rozbudzenia głębszej świadomości etnicznej potomków dawnych Pomorzan³. W 2005 roku kaszubszczyzna uzyskała oficjalny status języka regionalnego.

Kaszubska praca translatorska przyniosła w poprzednim roku interesujący owoc – ukazało się pierwsze tłumaczenie starotestamentowej Księgi Rodzaju z hebrajskiego oryginału, które wydano w Gdańsku pod tytułem *Knéga Zôczątków*. Tłumaczem jest franciszkanin o. Adam Ryszard Sikora (ur. 1955), Kaszuba pochodzący z Wejherowa i długoletni profesor biblistyki zatrudniony na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ Tekst jest przekładem artykułu recenzyjnego *Další svazek kašubské bible – kniha Genesis*, opublikowanego w brneńskim czasopiśmie „Opera Slavica” XXV, 2015, č. 4, s. 40-44, a następnie nieznacznie poprawionym przez autora. Tłumaczenie z czeskiego na polski Monika Nowak.

² Na przykład w środowisku slawistyki czeskiej naukowe artykuły poruszające temat kaszubszczyzny pojawiają się pojedynczo, głównie w czasopiśmie „Slavia” (wydaje Slovanský ústav Akademie věd České republiky, Praha), wyjątkiem jest niedawno wydana pierwsza monografia na temat kaszubszczyzny (Vladislav Knoll, *Kašubština v jazykovém kontaktu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012). Czeską refleksję problematyki kaszubskiej omawia artykuł Petra Kalety, *Nástin českých kašubistických zájmů po roce 1945*, w: *Česká polonistická studia: tradice a současnost*, red. R. Baron Praha, Historický ústav AV ČR, 2014, s. 233-239.

³ Na przykład Viliam Mruškovič, *Europa linguarum nationumque*. Matica slovenská, Martin 2008, s. 57-59 – wymienia przy roku 1994 około 350 tysięcy Kaszubów, a licząc „Półkaszubów” ponad 500 tysięcy; Jan Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2002, s. 44 – ma dane wyższe o kolejne 50-60 tysięcy. Stopień etnicznego samookreślenia Kaszubów jest jednak niski: najczęściej w urzędzie zgłaszają swą przynależność do polskiej narodowości (tożsamość narodowo-państwowa), a jednocześnie uważają się za Kaszubów (tożsamość etno-regionalna).

Wypada przypomnieć, że to właśnie teksty religijne zawierające krótsze lub dłuższe fragmenty Biblii (tłumaczenia ad hoc z niemieckiej *Biblii Lutra*) stały u skromnych początków literatury kaszubskiej od XVI do XVIII wieku. Z tego okresu mamy dwie drukowane książki (kancjonał *Duchowne piesnie* Szymona Krofeya z roku 1586, przy czym zachowany egzemplarz zawiera późniejszy dodatek rękopiśmienniczy oraz *Mały Katechizm Marcina Lutra* z dołączonymi pieśniami, psalmami pokutnymi i Pasją według św. Mateusza w przekładzie Michała Mostnika wydany w 1643 roku), rękopis tzw. *Perykop smółdzińskich* (1699-1701) i rękopis zbioru pieśni nazywany umownie *Śpiewnikiem starokaszubskim* (XVI-XVIII w.). Te pierwsze teksty powstały dzięki luteraniskim kaznodziejom z regionu zachodnich Kaszub w okolicy jeziora Łebsko (w pierwszej połowie XX wieku obszar ten był już praktycznie cały zgermanizowany, a po II wojnie światowej w większości wysiedlony), a ich język, w mniejszym lub większym stopniu polszczyznę z kaszubskimi naleciałościami, przez samych tłumaczy był określany jako *słowięski/słowięski* czy *slawięski*⁴. Dłuższe, większe części Pisma Świętego w języku kaszubskim pojawiły się dopiero niedawno i wszystkie te próby przekładu pochodzą już wyłącznie ze środowiska katolickiego (wschodnie Kaszuby), które nie uległo germanizacji. Szczególnym wyczynem było przełożenie czterech Ewangelii z łacińskiej *Neowulgaty*, którego dokonał katolicki ksiądz Franciszek Grucza (1992). Niedługo potem wydano cały *Nowy Testament* (1993), opracowany na podstawie polskiego tekstu wyjściowego⁵ przez katolika świeckiego, zapalonego samouka, Eugeniusza Gołąbka. Ten godny podziwu człowiek (wyuczony jako elektromechanik), który dzięki swej gorliwości stał się znaczącym działaczem kultury, pisarzem i publicystą kaszubskim, jest również autorem kaszubskiego przekładu psalterza (1999) oraz lekcjonarza na niedziele i święta (2007), który zawiera szereg perykop z różnych ksiąg *Starego Testamentu*. Teksty Gołąbka przyczyniły się przede wszystkim do tego, że kaszubszczyzna weszła do prestiżowej przestrzeni liturgii katolickiej, tym niemniej wciąż były to przekłady wtórne – oparte na tłumaczeniu z języka polskiego.

Historycznego dzieła przekładu Biblii ze starożytnych tekstów, tj. z semicko-greckiego oryginału, podjął się jako pierwszy dopiero poznański biblista o. Adam Ryszard Sikora. Przez kilka lat zajmował się naukowo wspomnianymi wyżej „starokaszubskimi” fragmentami biblijnymi⁶, co stanowiło dla niego pewną inspirację do podjęcia własnej pracy przekładowej. Podejmuje w niej bowiem też starania, by dać wyraz, przynajmniej symbolicznym, nawiązaniom do tych najstarszych fragmentarycznych zachodniokaszubskich tłumaczeń. Sikora zaczął pracować nad przekładem biblijnym już w 2000 roku. Stopniowo publikował robocze wersje poszczególnych Ewangelii, po dziesięciu latach ukazały się

⁴ Brak jednolitego określenia tego kaszubsko-polskiego języka kościelnego w skrócie obrazuje łacińsko-niemiecko-kaszubski tytuł druku z 1643 roku: *Parvus Catechismus D. Martini Lutheri Germanica-Vandalicus / Der Kleine Catechismus D. Martini Lutheri Deutsch und Wendisch / Mały Catechizm D. Marcina Luthera Niemiecko Wándalski abo Słowięski*. Od XIX wieku przyjęło się określać Kaszubów z zachodniego obszaru nazwą (bałtyccy) Słowińcy, niem. Slowinzen.

⁵ Na podstawie Biblii Tysiąclecia – najpopularniejszego przekładu dokonanego z inicjatywy krakowskich benedyktynów.

⁶ Chodzi szczególnie o te dwie książki: A.R. Sikora, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego* (XVI-XVIII w.), Poznań, 2009; A.R. Sikora, „Wpoczątku było Słowo...”. *Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy, 2010.

w końcu wszystkie jego cztery Ewangelie w jednym zbiorze pod tytułem *Ewangelie na kaszëbsczi tołmaczoné* (2010). Ponadto na potrzeby ogólnopolskiego projektu religijno-kulturalnego *Verba Sacra*⁷, w którym znalazło się miejsce również na odczytywanie biblijnych tekstów kaszubskich, przetłumaczył (i opublikował w okolicznościowych broszurkach wydanych na cele projektu) dwadzieścia psalmów i kilka innych starotestamentalnych fragmentów. Jednak na razie nie kontynuuje przekładania psalmów, ani innych poetyckich części Starego Testamentu⁸, a zamiast tego zaczął pracować nad tekstami samego serca Starego Testamentu-Pięcioksięgu.

Pierwszą zakończoną częścią Pięcioksięgu jest wspomniana już właśnie *Knéga Zôczątków*. Wydaniem tomu (podobnie, jak wcześniej w przypadku Ewangelii) zajęło się *Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenie)*, a patronat nad nim objęły autorytety kościelne, które opatrzyły przekład odpowiednią aprobatą (nihil obstat, imprimatur, dopuszczenie do druku przez zakon franciszkanów). Tom zawiera przedmowę arcybiskupa metropolity poznańskiego Stanisława Gądeckiego zarówno w języku polskim (s. 5-6), jak i kaszubskim (s. 7-8), słowo wstępne poznańskiego prowincjała franciszkanów, o. Filemona T. Janka również w obu językach (s. 9-10 i 11-12) oraz krótką notę od przewodniczącego Zrzeszenia Łukasza Grzędzickiego w imieniu wydawcy (s. 13 i 14, też w dwóch językach). Wszystkie te teksty napisane są w duchu życzliwości, franciszkański przełożony np. otwarcie przyznaje się do tego, że i on jest synem *Ziemi Kaszubskiej*. Już sama dwujęzyczność w przypadku przedmowy hierarchów kościelnych oznacza ogromne wsparcie dla „sprawy kaszubskiej” – język kaszubski w ten sposób staje się znany w kręgach oficjalno-kościelnych, co dodaje mu prestiżu tak u samych Kaszubów, jak i wśród Polaków poza społecznością kaszubską. Po tekstach wstępnych następuje jeszcze spis kaszubskich skrótów ksiąg biblijnych (*zestówk skrócönów*, s. 15–16).

Samą księgę kaszubską *Genesis* przedstawia Adam R. Sikora w zwięzłym wstępie, ponownie w obu językach (s. 19-21 i 22-24). Chodzi o wprowadzenie literacko-teologiczne do danej księgi biblijnej, dopełnione kilkoma uwagami do przekładu. Autor wyjaśnia tutaj m.in., które perykopy tej księgi były przetłumaczone już przed wiekami (Michał Mostnik), a które są zamieszczone w aktualnym lekcjonarzu (w tłumaczeniu z polskiego Eugeniusza Gołąbka). O. Sikora również wzmiankuje o ogromnej pomocy, jaką mu służył przy przekładaniu i przy korekcie znakomity filolog Jerzy Treder, profesor Uniwersytetu Gdańskiego, prawdopodobnie najlepszy współczesny znawca kaszubszczyzny. Rdzeń tomu stanowi naturalnie sam przekład (s. 25-120), który jest pionierskim przedsięwzięciem, tłumaczeniem z hebrajskiego źródła. Nie mamy tu wystarczająco miejsca, by analizować samo tłumacze-

⁷ Zapoczątkowany w roku jubileuszowym 2000 cykl publicznych czytań fragmentów Biblii oraz innych tekstów religijnych przez znanych polskich aktorów, z towarzyszeniem komentarzy naukowych oraz muzyką chóralną i instrumentalną, niekiedy transmitowany przez media. Kaszubskie teksty biblijne po raz pierwszy, wzbudzając spore zainteresowanie publiczności, odczytała w 2003 roku znana aktorka Danuta Stenka, z pochodzenia Kaszubka. Od tego czasu kaszubski program *Verba Sacra* odbywa się co roku w kościele pw. Trójcy Świętej w kaszubskim mieście Wejherowie.

⁸ Tłumacz przekazał mi, że próbował przekładać *Pieśń nad pieśniami* oraz kolejne psalmy i że do tłumaczenia takich tekstów „musi najpierw dojrzeć”. (Informacja z osobistej rozmowy w Pradze w październiku 2015.)

nie, ale spróbujemy chociaż pokrótce przedstawić jego najważniejsze cechy. Zwięzła, ale przecież zasadniczą informację o swoim dziele podał sam autor (w swoim wstępie na s. 21): *Przekład został dokonany na język kaszubski z języka hebrajskiego na podstawie najlepszych współczesnych wydań Biblii Hebrajskiej. Jest to tłumaczenie o charakterze filologicznym, przyjmującym ustalone normy językowe i wykorzystujące właściwości kaszubszczyzny domowej. Został on dokonany we współczesnym języku literackim.* Bardziej szczegółowej charakterystyki dokonuje wspomniany już filolog Jerzy Treder w krótszym artykule dołączonym na końcu książki (*O języku kaszubskim Knédzi Zóczątków w przekładzie o. prof. dra. hab. Adama R. Sikory OFM* s. 121-123). Treder przede wszystkim ocenia pozytywnie fakt, że przekład z wielkim wyczuciem łączy w sobie elementy autentycznej, żywej mowy kaszubskiej z językiem literackim pielęgnowanym przez starsze pokolenia pisarzy od czasów budziela kaszubszczyzny Floriana Ceynowy (tj. od połowy XIX wieku). Należy stwierdzić razem z Trederem, że o. Sikora starał się o tłumaczenie raczej dosłowne, dokładne pod względem filologicznym, „tradycyjne”, *rezygnując z językowego eksperymentu.* Zatem tekst przekładu w znacznym stopniu odzwierciedla formalną strukturę oryginału – prostą składnię (m. in. dominująca parataksa, język bliski potocznej, mówionej kaszubszczyzny) czy zachowanie niektórych barwnych leksykalno-frazeologicznych ekwiwalentów, tj. tradycyjne semityzmy (jak np. czasownik *pòznoc* w znaczeniu aktu seksualnego).

Tekst Sikory zawiera również (zgodnie z powszechnym katolickim zwyczajem) zwięzłe komentarze ukierunkowane przede wszystkim na realia kulturowe danego okresu, naświetlenie problemów związanych ze specyfiką semickiego tła językowego itd.. Użycie kaszubszczyzny jako metajęzyka w tych drobnych objaśniających notach (a także w wyżej wspomnianym literacko-teologicznym wstępie Sikory, który z kolei w odróżnieniu od komentarzy jest dwujęzyczny) mogłoby się wydać czymś oczywistym, ale w rzeczywistości jest to niepozorny dowód na dalsze przenikanie kaszubszczyzny do dyskursu naukowego, czy popularno-naukowego.

O. Adam Ryszard Sikora jest rodowitym Kaszubem a jednocześnie doświadczonym specjalistą, znawcą starożytnych języków i teologiem biblijnym. Ma wszelkie dane ku temu, by dalej pracować nad swym zadaniem z szansą na relatywnie szybkie skompletowanie współczesnej Biblii kaszubskiej tłumaczonej z języków oryginalnych. Na nieszczęście jednak w ubiegłym roku kaszubską (i polską) filologię dotknęła wielka strata, ponieważ wiosną 2015 r. zmarł wspomniany profesor Jerzy Treder, który był dla o. Sikory przez wiele lat (już przy pracy nad przekładem czterech Ewangelii i przy opracowywaniu starokaszubskich fragmentów biblijnych) wielką pomocą i najlepszym doradcą naukowym⁹. Życzymy więc Kaszubom i naszemu tłumaczowi, aby szybko znalazł się następny wykształcony i ofiarny znawca, który choć w części zastąpiłby zmarłego profesora i aby praca nad kaszubską Biblią mogła przebiegać gładko i bez przeszkód.

Józef Bartoń

Tłumaczenie z języka czeskiego Monika Nowak

⁹ Jerzy Treder zmarł po długiej i ciężkiej chorobie 2.04.2015 roku. Aż do ostatnich dni swego życia sprawował pieczę nad przekładem *Księgi Rodzaju* dokonany przez o. prof. Sikorę. (Informacja z prywatnej rozmowy z o. Adamem R. Sikorą w Pradze w październiku 2015 roku.).